

КОВАЛЬОВА О. В.,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри оперативно-
розшукової діяльності та інформаційної
безпеки факультету № 1
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.1.21>

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У статті розглядаються особливості становлення системи інформаційного забезпечення досудового розслідування. Указується, що таврування осіб, як і їх стигматизація, застосовувалось із метою завдати кримінальному правопорушнику страждань, котрі мали б спокутувати його провини за вчинене суспільно небезпечне діяння. При цьому таке покарання відіграло достатньо зручну роль, оскільки після таврування та стигматизації злочинця можна було впізнати серед інших осіб. Про ідентифікацію в її «чистому» вигляді говорити ще було рано, однак незначний початок для формування сучасної моделі криміналістичного обліку правопорушників, а точніше – до розуміння сутності такої моделі, безумовно, покладено. Протягом значного часового проміжку (аж до 1864 року нашої ери) таврування залишалось дуже популярним покаранням та способом криміналістичної реєстрації злочинців. Автор указує, що виділення розшуку в самостійну службу стало дуже важливим кроком як із точки зору нормативно-правового регулювання, так і для розвитку інформаційного забезпечення тогочасного розслідування. Це пояснюється тим, що така новела надала можливість правоохоронним органам більш якісно виконувати свої службові обов'язки, відбираючи при цьому доказову інформацію, гідну для інтегрування в тогочасні бази даних та використання її, за необхідності, через тривалий часовий проміжок. Аналітична робота спочатку проводилась досить примітивно, однак облікові дані вже тоді могли надати певну інформацію, достатню для спрощення розслідування і розшуку осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Доводиться, що антропометричний метод, розроблений Бертільйоном, покладено в основу більшості сучасних інформаційно-пошукових систем. Паралельно з Бертільйоном та його антропологічним методом розвивалась і дактилоскопія.

Ключові слова: досудове розслідування, антропометричний метод, інформаційно-пошукові системи, таврування, інформаційне забезпечення.

Kovalova O. V. Establishment of the system of information support for a pre-trial investigation

The article considers the peculiarities of the formation of the information support system of pre-trial investigation. It is stated that the branding of persons, as well as their stigmatization, was used to inflict suffering on the criminal offender, which should atone for his guilt for a socially dangerous act. At the same time, such punishment played a rather convenient role, because after branding and stigmatization, the offender could be identified among others. It was too early to talk about identification in its “pure” form, but a small start for the formation of a modern model of forensic accounting

of offenders, or rather – to understand the essence of such a model, of course, was laid. For a considerable period of time (until 1864 AD), branding remained a very popular punishment and method of criminal registration of criminals. The author points out that the allocation of the search to an independent service was a very important step both in terms of legal regulation and for the development of information support of the then investigation. This is due to the fact that this novella has enabled law enforcement agencies to perform their duties better, while selecting evidence worthy of integration into the databases of the time and use it, if necessary, over a long period of time. Analytical work was initially carried out rather primitively, but even then the credentials could provide some information sufficient to simplify the investigation and search for perpetrators of criminal offenses. It turns out that the anthropometric method developed by Bertillon was the basis of most modern information retrieval systems. In parallel with Bertillon and his anthropological method, dactyloscopy also developed.

Key words: *pre-trial investigation, anthropometric method, information retrieval systems, branding, information support.*

Інформаційне забезпечення є важливою пізнавальною частиною досудового розслідування, котра є каталізатором ефективності діяльності правоохоронних органів загалом та протидії кримінально протиправній діяльності зокрема. Розслідування кримінальних правопорушень – алгоритм, що полягає в пошуку, вивченні та використанні інформації, котра є доказовою та вирішує «долю» кримінального провадження та самого кримінального правопорушника. Це вимагає від правоохоронних органів уміння аналізувати та відділяти належні докази від неналежних, достовірні дані від протилежних, для чого необхідним є використання певних джерел, одними з яких є різні інформаційні системи (такими системами є бази даних), котрі можуть бути як спеціальними криміналістичними, так і системи загального доступу.

Так, перші згадки ідентифікації та обліку злочинців із використанням таврування та каліцтва викладені в Законах Ману давньої Індії – II ст. до н.е. та Закону Хаммурапі давнього Вавилону. Водночас вони здійснювали функції покарання та ідентифікації злочинців. Фізичні каліцтва давали інформацію про спосіб учинення злочину і про те, скільки злочинів учинено цією особою [1, с. 53]. У давньому Вавилоні за законами Хаммурапі синові, який ударив батька, відрізали язик; годувальниці, винної в смерті дитини, відрізали груди. У давньому Єгипті за крадіжку, підробку відсікалася рука [2, с. 5]. Поряд із членушкодженнями застосовувався і такий спосіб реєстрації злочинців, як таврування. Згідно із Законами Ману представник нижчого соціального стану, який хотів зайняти місце поряд із представником вищого, підлягав вигнанню з тавром на стегні [3, с. 171]. Варто звернути увагу на те, що таврування осіб, як і їх стигматизація, застосовувалось у ці часи з метою завдати кримінальному правопорушнику страждань, котрі мали б спокутувати його провину за вчинене суспільно небезпечне діяння. При цьому таке покарання відіграло досить зручну роль, оскільки після таврування та стигматизації, злочинця можна було впізнати серед інших осіб. Звичайно, про ідентифікацію в її «чистому» вигляді говорити було рано, однак незначний початок для формування сучасної моделі криміналістичного обліку правопорушників, а точніше – до розуміння сутності такої моделі, безумовно, покладено. Протягом значного часового проміжку (аж до 1864 року нашої ери) таврування залишалось дуже популярним покаранням та способом криміналістичної реєстрації злочинців.

У ці часи почали розвиватись знання про узорі на пальцях та долонях, а також про практичне застосування відбитків пальців як індивідуальної печатки. Так, стилізовані малюнки або відбитки кистей стали одними з перших прикрас стін у печерах. Пізніше, з появою глиняного посуду, в процесі роботи з глиною інколи фіксувалися та обпалювалися відбитки рук майстрів. Таким чином, малюнки на стінах печер та відбитки на глиняному

посуді – дві низки чинників, які неминуче вели первісну людину до пізнання дактилоскопії [4, с. 22]. З давніх часів у Китаї, Японії та Єгипті існував звичай засвідчувати різноманітні документи, чи то договір, чи грошові зобов'язання, відбитками пальців рук [5, с. 23]. На той час папілярні лінії на пальцях рук розглядалися як особливості фізіології людини, котра дозволяє їй певним чином себе ідентифікувати. Однак така ідентифікація цікавила суто в побутових питаннях, як-от засвідчення документів тощо. Це логічно пояснюється відсутністю знань про способи та можливості порівняльного дослідження слідів, залишених на місці події, та відбитків пальців особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

У Росії перші відомості про каліцтво та таврування належать до XIII століття, коли злодіям на щоку накладали особливе тавро. Прикладом цього є договір, укладений у 1270 році між древнім Новгородом і німецьким містом Готландом, який передбачав, що «... вор вещи ценой свыше полугривны наказывается розгами и клейменением в щеку». Правове регулювання розшуку чітко регламентувалося в губних грамотах, які видавалися з 30-х рр. XVI ст. і до кінця XVII ст. та Судебниках 1497 і 1550 рр. Надалі губні грамоти були використані під час складання Статутної книги Розбійного приказу (1555–1556 рр.). Крім повального обшуку, катування, очної ставки оголошувався розшук особливо небезпечних злочинців, який здійснювався на основі словесного портрета. Під час опису злочинців підкреслювалися особливі прикмети: «голова посечена в одном месте, а на грудях признаки, часть были мети», «правая нога пробита из пищали в одном месте» тощо [6, с. 109]. Започаткування першого загальнодержавного центру зі зберігання, обліку й аналізу конфіденційної інформації припало на 1549 р., коли Іваном IV створено Посольський приказ, згідно з яким розпочав свою роботу архів, куди надходили папери великих і удільних князів, документи зовнішньополітичного характеру, слідчі матеріали. Так, покладено початок інформаційно-аналітичній службі [1, с. 63]. Виділення розшуку в самостійну службу стало дуже важливим кроком як із точки зору нормативно-правового регулювання, так і для розвитку інформаційного забезпечення тогочасного розслідування. Це можна пояснити тим, що така новела надала можливість правоохоронним органам більш якісно виконувати свої службові обов'язки, відбираючи при цьому доказову інформацію, гідну для інтегрування в тогочасні бази даних та використання її, за необхідності, через тривалий часовий проміжок. Звичайно, аналітична робота в цей історичний період проводилась досить примітивно, однак облікові дані вже тоді могли надати певну інформацію, достатню для спрощення розслідування і розшуку осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

З метою реєстрації відрубували пальці рук, відрізали вуха, носи, рвали ніздрі. Особливо широко використовувалося таврування за часи правління Петра I та Катерини II. Замість накладення розпеченого тавра стали прикладати до тіла пластинку з голками, а потім у ранки втирали порошок, про що свідчить «Соборное уложение» 1649 р. Удосконалювалась і сама техніка таврування. Таврування проводилось диференційовано, залежно від виду злочину. Наприклад, голки розташовували у формі орла або у вигляді букв: убивці ставили на лобі тавро у вигляді букви «У», злодію – «В», брехуну – «Л», каторжнику – «Кат», засильному каторжнику – «СК», засильному поселенцю – «СП» тощо. Таврування дещо полегшувало розшук злочинця, але ідентифікувати його особу за тавром було неможливо [7, с. 384]. Наведена теза свідчить про спробу законодавця диференціювати тавро залежно від виду суспільно небезпечного діяння, котре вчинив кримінальний правопорушник. Таким чином, якщо особа після покарання продовжувала свою кримінальну діяльність, навколишнє середовище та, безумовно, правоохоронні органи вже мали інформацію про її попередній досвід, що сприяло обранню більш ефективного виду покарання та здійснювало превентивний ефект на громадян.

Така форма реєстрації проіснувала на Русі до судової реформи 1864 року. Протягом цього періоду видано низку указів, які передбачали каліцтво, таврування [8, с. 9–10]. Метою кримінальної реєстрації на цьому етапі розвитку були: кара за скоєний злочин, реєстрація злочинця, а також реєстрація роду злочину. Після судової реформи 1864 року, в Росії, за прикладом Європейських країн, почала використовуватись кримінальна реєстрація у формі, де

фіксувались дані про колишню судимість злочинця. Починаючи з 1870 року цим питанням займалось міністерство юстиції, яке почало видавати «Ведомости справок о судимости», які розсилалися у всі судові місця та судовим слідчим. Попри це, така форма реєстрації, яка вважалась більш гуманнішою щодо попередньої, мала свої значні недоліки: 1) «Ведомости справок о судимости» призначались лише для встановлення колишньої судимості і по всій природі не могли служити для ідентифікації злочинця. Користування такими відомостями було можливим лише тоді, коли обвинувачений не приховував свою особистість або коли дані про особу можна було встановити іншим шляхом; 2) ці відомості не були повними, оскільки в них були зазначені особи, засуджені до тюремного ув'язнення. Особи, засуджені за дрібні злочини, до яких застосовувалося покарання у вигляді арешту чи грошового штрафу, в ці відомості не заносились [9, с. 12–15]. Таким чином, у цей часовий проміжок зроблено спробу відійти від жорстоких методів обліку осіб, котрі вчинили протиправне діяння, та зробити останній більш інформативним за рахунок ведення спеціальних відомостей.

Така практика використання кримінальної реєстрації стала причиною створення примітивного обліку злочинців, який надалі мав децентралізований та несистематизований характер. Зі створенням у Московській державі централізованого державного апарату відбувся перехід до «приказної» системи управління. Згодом розпочався процес подальшого виділення розшуку із судочинства [1, с. 67]. Починаючи з XVII ст. у роботах із кримінального судочинства трапляються рекомендації осіб, обізнаних у зв'язанні почерків, у розпізнанні отруту, таких, що володіють медичними знаннями, що об'єднувалися у своєрідні корпорації, «майстрів-листоводів». У Франції та Італії виходять у світ перші роботи Ф. Демеля, К. Бальді, Є. Равено, присвячені дослідженням почерку. М. Мальпігі (1687 р.), Б. Альбінус (1764 р.), Й. Майер (1788 р.) і Я. Пуркінє (1823 р.) проводять наукові дослідження в галузі вивчення папілярних узорів [7, с. 1]. Досить докладно описує період зародження криміналістичних знань Ю. Торвальд у своїй книзі «Вік криміналістики» [10, с. 134]. Для аналізу злочинності широко застосовувалися статистичні методи. Уперше державний облік злочинності в Росії доручено відділенню «экспедиции спокойствия и благочиния», утвореного в 1802 р. в МВС Російської імперії [11, с. 10]. У 1811 р. утворено Міністерство поліції, у складі якого 1-е відділення займалося збиранням інформації про злочини й правопорушення. Створеному у 1826 р. III відділенню на основі Особливої канцелярії МВС доручалося збирати докладні відомості про всіх осіб, які перебували під наглядом поліції; відомості про всі події; статистичні відомості, що стосуються поліції [12, с. 148]. Звичайно, криміналістична наука загалом та в частині її як-от Франція та Італія. На нашу думку, це можна пояснити різним поглядом на злочинців та кримінальну протиправну діяльність. Законодавець у часи перебування України у складі Речі Посполитої та Російської імперії більшу увагу приділяв розбудові державності, покращенню фінансових можливостей князівського роду, а також банального задоволення амбіцій. Злочин сприймався як феномен, котрий заважав реалізувати плани, до того ж майже кожне третє протиправне діяння визнано таким, коли воно було невігідним для панівної верхівки або ганьбило її перед зарубіжними колегами. Останні ж прагнули захистити своїх громадян від деструктивного впливу. Саме тому зарубіжні криміналісти наполегливо працювали над створенням максимально комфортних та інформативних заходів та засобів розшуку злочинців.

У структурі вищезгаданого (додано нами – О.К.) відділення було три архіви, два з яких були секретними. Більшість агентурних повідомлень були копіями, прізвища агентів замінювалися умовними позначками. Дані про агентуру трималися в найсуворішій таємниці не тільки від сторонніх осіб, а й від співробітників відділення. У звіті за 1828 р. начальник III відділення А.Х. Бенкендорф зазначав, що на облік у відділенні ставили всіх осіб, що будь-яким чином виділялися з натовпу [12, с. 205]. Кримінальний розшук із початку свого розвитку (першу розшукову частину створено в 1866 р. у Санкт-Петербурзі) почав виявляти інтерес до аналітичних досліджень у галузі криміналістики, судової медицини та інших наук, пов'язаних із розкриттям злочинів [11, с. 10]. У працях учених, які внесли істотний уклад у розвиток криміналістики, як-от Я.І. Баршев, Е.Ф. Бурінський, Л.Є. Владіміров, А.А. Квачевський,

П.В. Макалінський, Н.С. Орлов, В.Д. Спасовіч, крім методичних рекомендацій із тактики ведення слідства, розглядалися питання, пов'язані з ідентифікацією особи на основі вивчення різних слідів, предметів, документів та інших доказів [11, с. 9]. Таким чином, можна сказати, що в цей час починає зароджуватись прототип сучасного інформаційного забезпечення досудового розслідування. Достатня увага приділялась розвитку фотографії, що було необхідним для створення баз даних із зображеннями осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння. Усе частіше вчені починали звертати увагу на особливості зовнішності осіб, у зв'язку з чим робились перші спроби пояснити схильність до протиправної поведінки особливостями фізіології людини.

Приблизно в цей часовий проміжок поступово починали реєструвати злочинців за способом учинення злочинних посягань. В Англії спеціально видавався Ньюгетський календар-довідник про ув'язнених лондонської Ньюгетської в'язниці, що містив біографічні дані ув'язнених та опис способів учинених злочинів. Керівником французької кримінальної поліції Сюрте Франсуа Відок створено картотеку викритих злочинців. Картка містила такі дані: прізвище злочинця, вид учиненого злочину, опис зовнішності. Однак ефективність використання даних картотеки на практиці була досить низькою. З розвитком криміналістики використання картотек злочинців стало обов'язковою умовою в правоохоронних органах будь-якої країни. Картотеки, які були призначені для криміналістичного обліку злочинців, створені у 80-х рр. XIX ст., існують і в наш час [1, с. 78]. Наприкінці XIX століття введено антропометричний і дактилоскопічний способи реєстрації інформації про осіб, котрі вчинили кримінальні правопорушення. «Батьком» антропометричного способу став А. Бертільйон.

Так, суть запропонованого у 1882 році А. Бертільйоном антропометричного методу полягала в тому, що визначені частини тіла злочинця, якого потрібно зареєструвати, обмірювали, а результати заносили до спеціальної антропометричної картки. Пропонувалося проводити 11 обмірювань тіла, як-от зріст, ширина витягнутих горизонтально рук, висота (сидячи), довжина і ширина голови та правого вуха, довжина середнього пальця та мізинця лівої руки, довжина лівої ступні та лівого передпліччя. Крім зазначених обмірювань тіла, складовими частинами антропометрії були: 1) описування прикмет злочинця за розробленою схемою «словесного портрета (ріст, форма голови, носа та губ, колір очей, особливості побудови вушної раковини особливі прикмети (родимі плями, видимі рубці, татуювання), а пізніше (з 1894 р.) і відбитки 4-х пальців правої руки (без великого); 2) упізнавальна (сигналетична) фотозйомка, що передбачала фотографування злочинця у 3-х положеннях (анфас і профіль, у 1/7 натуральної величини і на повний зріст, у 1/20 натуральної величини). Необхідно було додержуватися також інших визначених правил: особа, яку фотографували, мала бути без головного убору і її волосся не повинно закривати лоба і правого вуха; фотограф не мав права застосовувати ретуш тощо [13, с. 20–25]. Варто звернути увагу на те, що до цього відомий психіатр Чезаре Ломброзо у 1876 році вперше вказав спільноті на те, що особливості біолого-фізіологічного та психологічного портрету особи мають певний вплив на його майбутню кримінальну протиправну діяльність, опублікувавши наукову працю «Людина злочинна» («L'uomo delinquent»). Цікавим фактом також є те, що в науковому світі і погляди Ломброзо, і революційний для того часу метод Бертільйона не сприймалися як серйозні та гідні способи боротьби зі злочинністю. Насправді, на нашу думку, це можна пояснити рівнем знань тогочасного законодавця та наукової спільноти про злочинність як феномен, котра сприймалась як неминуча даність.

Розроблена А. Бертільйоном антропометрична система дозволяла не тільки ідентифікувати особу людини, реєструвати, а й ввести чітку класифікацію реєстраційних карток. Навіть за їх великої кількості можна було за короткий час відшукати необхідну картку. Головним недоліком антропометрії було те, що розміри частин тіла людини впродовж життя змінювалися. Тому класифікація велася не за точними значеннями вимірів, а за визначеними інтервалами. Окремо зберігали реєстраційні картки дорослих чоловіків і дорослих жінок, а картки дітей і молодих людей (віком до 21 року) поділяли на чотири відділи (групи)

відповідного віку. Свою систему А. Бертільйон виклав у брошурі «Практичне застосування антропометрії» (1881 р.) [14, с. 215]. Таким чином, можна стверджувати, що антропометричний метод, розроблений ученим, покладено в основу більшості сучасних інформаційно-пошукових систем. Паралельно з Бертільйоном та його антропологічним методом розвивалась і дактилоскопія.

Відкриття дактилоскопії, звичайно, пов'язують з ім'ям Вільяма Хершеля, який жив у Індії та ще в 1858 р. розпочав свої дослідження властивостей та можливостей папілярних узорів. Протягом 19 років Хершель брав відбитки своїх пальців та пальців багатьох індусів. Він помітив, що відбитки пальців, взяті в однієї людини, ніколи не збігалися з відбитками пальців іншої людини. Він навчився розрізняти візерунки цих ліній та встановлювати людей за «малюнками» їх пальців. З плином часу Хершель поглибив свої знання в цій галузі, з'ясувавши, що на долоні нігтьових фаланг пальців рук узори лишаються незмінними і через 5, 10, 15, і через 19 років. Поступово Хершель почав усвідомлювати майбутнє свого відкриття. Він направляє листа з описом способу ідентифікації особи за відбитками пальців рук генеральному директору в'язниць з пропозицією нового способу реєстрації злочинців. Проте його спіткає негативна відповідь, що викликало в нього глибоку депресію на декілька років [15, с. 7]. Учений правильно встановив низку ключових моментів, котрі досі роблять дактилоскопію однією з максимально інформативних криміналістичних експертиз, – папілярні візерунки є незмінними, що значно ускладнювало на той час приховування слідів кримінального правопорушення. Звичайно, на початку розвитку криміналістичної науки про способи та методи підробки правопорушниками доказової інформації мови ще не велось, оскільки сліди суспільно небезпечного діяння як криміналістичний феномен не були до кінця досліджені, а тому їм не надавалась реальна оцінка. Отже, ідея Хершеля знайшла своє продовження в розробках інших учених.

Так, приблизно в цей же час над питанням використання візерунків пальців рук для ідентифікації злочинців працював англійський фізіолог Генрі Фолдс, для якого використанню відбитків пальців рук для пошуку злочинців передував один випадок. Одного разу в сусідньому будинку була скоєна крадіжка. Коли злодій перелазив через побілену вапном кам'яну стіну, то залишив на ній сліди пальців, забруднені сажею. Поки Фолдс вивчав ці сліди, злодія було затримано. Тоді він попросив дозволу в японської поліції відібрати відбитки пальців затриманого і виявив, що вони суттєво відрізняються від слідів, залишених на стіні. Так, ним зроблено висновок, що затриманий не винний, у чому він не помилився, адже через декілька днів був заарештований справжній злодій. Фолдс узяв відбитки і в нього, і вони повністю збігалися зі слідами, залишеними злодієм. Своє спостереження Фолдс також опублікував у журналі «Лаште». Згодом Генрі Фолдс обійняв посаду поліцейського лікаря та запропонував керівництву Скотленд-Ярду і Міністерству внутрішніх справ новий спосіб реєстрації злочинців – дактилоскопічний, на який знов не звернули уваги [15, с. 8]. Таким чином, ученим зроблено першу спробу провести ідентифікаційне дактилоскопічне дослідження.

Важливу роль у становленні дактилоскопії (як наукової системи кримінальної реєстрації) відіграв видатний учений-природознавець Френсіс Гальтон (двоюрідний брат Ч. Дарвіна). Гальтон ознайомився з попередніми роботами Бертільйона, Хершеля і Фолдса та згодом переконався в неповторності пальцевих відбитків, дійшовши висновку, що майбутнє не за Бертільйоном. Гальтоном зроблено три обґрунтовані висновки. По-перше, папілярний узор залишається незмінним протягом усього життя людини. По-друге, папілярний узор є неповторним та індивідуальним, але попри індивідуальність, він, по-третє, піддається класифікації [13, с. 24; 15, с. 45]. Дослідження Гальтона стали передумовою створення наукової системи кримінальної реєстрації – дактилоскопії. Перші класифікації слідів пальців рук Ф. Гальтона були надто великими і поділялися на шістдесят класів, що викликало суттєві труднощі на практиці [16, с. 69]. В Україні вирішення проблеми застосування та вдосконалення антропометричного методу кримінальної реєстрації (зокрема, дактилоскопічної) займався (і йому належить вагомий внесок у її розвиток) завідувач розшукової

частини міської поліції м. Києва Г.М. Рудий, завдяки якому антропометричний кабінет був перепрофільований в «Антропометрический отделъ». Зберігся опис цього відділу, зроблений одним із поліцейських чиновників того часу: «Антропометрический кабинетъ устроенъ с 1902 года и состоитъ изъ части одной комнаты, отделенной деревянною решеткою. Въ немъ находятся: четыре шкафа съ фотографическими и дактилоскопическими карточками преступниковъ; одинъ шкафъ-комодъ с антропометрическими инструментами; столъ для измерения локтя, скамейка для измерения ступни; две доски для измерения поста; кленка для измерения распростертыхъ рукъ и небольшой письменный столъ» [17, с. 214]. Антропометрія, попри її наукові засади, разом із попередніми способами реєстрації злочинців також мала суттєві недоліки, серед яких найбільш суттєвими були: суб'єктивне сприйняття частин тіла людини під час вимірювання та опису; громіздкість та складність антропометричних інструментів, що дозволяло проводити обміри лише в приміщенні спеціального бюро, до того ж лише в ньому особа мала бути ідентифікована; неможливість застосування до неповнолітніх через незакінченість росту їх тіла. Маючи зазначені недоліки, але за відсутністю інших науково обґрунтованих методів кримінальної реєстрації, антропометрія використовувалася як основна система кримінальної реєстрації в більшості країн протягом 15–20 років і дозволяла ідентифікувати особу злочинця, хоча і не досить ефективно, за умови його попереднього реєстрування за цією системою, доки не була також остаточно замінена набагато досконалішою і надійною системою – дактилоскопією [18, с. 170]. Очевидною причиною такого стану справ стала більша інформативність папілярних узорів, їх індивідуальність та властивість залишатись незмінними протягом усього життя людини. Усе це дозволяло правоохоронцям отримувати вичерпну та точну інформацію про подію суспільно небезпечного діяння та самого кримінального правопорушника.

Завдяки проведеному науковому пошуку В.М. Чисніков установив першоджерело правового регулювання дактилоскопії в Російській імперії. Ідеться про документ «Инструкция чинам Киевской сыскной полиции» (далі – Інструкція), розроблений Г.М. Рудим і опублікований у 1905 році. Цей перший у Російській імперії нормативний акт закріпив дактилоскопію як один із методів кримінальної реєстрації і регламентував різні способи її практичного використання в боротьбі зі злочинністю. Зокрема, в ньому регламентовано прийоми зняття і зберігання слідів рук, порядок заповнення дактилоскопічних листків, виведення дактилоформули тощо [19, с. 65]. Усе це надало можливість створити та запровадити в практичну діяльність дактилоскопічні бази даних, котрі значно спростили пошук осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Запровадження в 1906 році в Російській імперії дактилоскопії як методу розшуку та реєстрації злочинців почалося з направлення 30 грудня цього року головним тюремним управлінням міністерства юстиції начальникам жандармських управлінь і охоронних відділень циркуляра № 32 «О введении дактилоскопии в тюремном ведомстве для регистрации преступников», в якому йшлося про необхідність використання дактилоскопії для реєстрації та розшуку злочинців, а також про потребу в організації при цьому управлінні Центрального дактилоскопічного бюро, де пропонувалося сконцентрувати дактилокарти на всіх засуджених. До циркуляра додавався документ «Правила о производстве и регистрации дактилоскопических списков», затверджений міністром юстиції І.Г. Щегловітовим 16 грудня 1906 року, дактилоскопічне приладдя (металева на дереві пластина, каучуковий валик, коробка з друкарською фарбою) у кількості близько 1000 комплектів та бланки дактилоскопічних листків. Пропонувалося на антропометричних картках злочинців залишати відбитки вказівного та великого пальців лівої руки, а також великого, вказівного і середнього пальців правої руки [15, с. 157]. Отже, саме цей період можна вважати офіційним початком застосування дактилоскопії як способу отримання даних, необхідних для пошуку осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння та встановлення особливостей події останнього.

Таким чином, проведені дослідження дозволили нам підсумувати, що перші спроби створити облік кримінальних правопорушників для подальшої їх ідентифікації були реалізовані ще у II столітті до нашої ери. Хоча вони і були примітивними та полягали в стигматизації

та тавруванні правопорушників, однак дозволяли диференціювати злочинця. Із розвитком суспільства розвивалось і законодавче бачення цінності криміналістичних обліків. Першими та найбільш інформативними стали антропологічний та дактилоскопічний методи обліку кримінальних правопорушників, котрі дали поштовх для розвитку інших криміналістичних баз даних (трасологічного, балістичного тощо).

Список використаних джерел:

1. Бухонський, С.О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Класичний приватний університет. Запоріжжя. 2017. 259 с.
2. Мендус С.І., Свобода Є.Ю. Криміналістичні обліки ОВС : курс лекц. Київ, 2010. 180 с.
3. Законы Ману. Москва : Издательство восточной литературы. 1960. 362 с.
4. Пацкевич А.П. Криміналістический учет : учебное пособие. Минск : Академия МВД Республика Беларусь, 2000. 103 с.
5. Аленин А.П. Криміналістические учеты : учебное пособие. Омск : Юридический ун-т МВД России. 1997. 67 с.
6. Галимов О.Х. Малолетние лица в уголовном судопроизводстве. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 224 с.
7. Криміналістика : учебник / под ред. Р.С. Белкина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2004. 992 с.
8. Данилевский Г. Дактилоскопія. Київ : ВУЦВК Радянське будівництво і право, 1934. 46 с.
9. Гончаренко В.И., Бергер Е.Е. Криміналістика и криміналисты. Киев : Высш. шк., 1989. 125 с.
10. Торвальд Ю. Век криміналістики / пер. с нем.; под ред. Ф.М. Решетникова. 3-е изд. Москва : Прогресс, 1991. 323 с.
11. Яковец Е.Н. Проблемы аналитической работы в оперативнорозыскной деятельности органов внутренних дел : монография. Москва : Издательский дом Шумиловой И.И., 2005. 219 с.
12. Линдер И.Б., Чуркин С.А. Спецслужбы России за 1000 лет. Материалы секретных фондов. Москва : РИПОЛ классик, 2006. 736 с.
13. Торвальд Ю. Сто лет криміналістики. Пути развития криміналістики. Москва : Прогресс, 1975. 439 с.
14. Чисніков В.М. Альфонс Бертільйон – основоположник «наукової поліції» (до 160-річчя з дня народження). *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. ДНДЕКЦ МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ : Брайт Вайт, 2013. № 1 (19). С. 212–219
15. Чисніков В.М. Сискна поліція на Україні за часів Російської імперії (1880–1917 рр.) : історико-правове дослідження : у 2 кн. Кн. 1. Документи і матеріали : навчальний посібник. Київ : НікаНова, 2011. 938 с.
16. Шимановский М.Ф. Фотография в праве и правосудии. Одесса, 1894. 39 с.
17. Чисніков В.М. Криміналістична наукова думка в Україні: судові медики. *Наука і правоохорона*. 2010. № 2. С. 169–173.
18. Фатянова В.О. Генезис криміналістичної реєстрації: етапи розвитку. *Право і Безпека*. 2005. Т. 4. № 6. С. 169–173
19. Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : монографія / за ред. І.П. Красюка. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 359 с.

